

# ԼԵՋՈՒՌԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ «ՍԵՊՏԱՆԻ» ԵՒ ՎՐԱՅՈՒՄԻ «ՍԵՓԷ»  
ԲԱՆԴԱՐԻ ՍՏՈՐԻԱԳՐԱՆՈՒԹԻՒՆԵՐ՝

Այս բառի ստուգարանութիւնը հասկա-  
նալու համար պէտք է ծանօթ լինել Հայոց լե-  
զուի մի շատ սովորական երևոյթի հետ, որը  
կախում ունի, ինչպէս կարծում եմ, շեշտից:  
Ընդհանրապէս ծանօթ իրականութիւն է որ  
Հայոց լեզուի վերջի անշեշտ վանկի ձայնաւորը  
կամ անհետացել է, կամ կիսաձայն (°) ը-ի փո-  
խուել, սակայն դրա նման մի փոփոխութիւն պա-  
տահում է նաեւ շեշտուած վանկի աւաղնթիւր  
վանկի բաղաձայնի հետ: Այդ է պատճառը, որ  
շուր եւ -եր նման բառերում ու եւ ձայները  
կորուսւմ են երկրորդական հորիզոնում, ուր աւ-  
ելորդ վանկի՝ հորվական մասնակի (suffix) երեւ-  
ցումը՝ շեշտը փոխում է իւր տեղը. — ուղ. շու-  
(\* շուան = span) եւ -եր (\* սայր = zaosha),  
սեւ. շու = \* շուանի[ի] եւ -իւրյ = \* սաիւրյի:

Այս օրէնքի աղբյուրութեամբն է բացա-  
րուում մի քանի բարբառներում, զ. օ. Մովսէս  
բարբառում զե-ի, տե-ի, տե-ի, իսկ ձայնաւոր-  
ների առաջ տ-ի փոխուիլն: Գուցէ կարելի է  
տե՛լ բառի վրայ էլ նայել իբրեւ յոտե՛լ բառի  
շեշտած մասի վրայ:

Բայց կան այնպիսի բառեր, որոնց մասին  
կասկածել անգամ չի կարելի, որ նրանք շեշտած  
վանկի աւաղնթիւր վանկը բոլորովին կորցրել են,  
օրինակ՝ տե = [պտ] տե + այր, տէն = [պտի]  
տե + կեն, տէկէր = [գե] տե + եղեղը:

Նկատենք որ առաջ բերած երեք օրինակ-  
ներն էլ բաղադրեալ են, որոնց մասերը կազ-  
մած են փոխ առած ինքնուրուպ բառի, զի-  
պա՛հ, գէ՛տ, գե-տն բառերը:

<sup>1</sup> Մեծ. Ն. Մառի այս հատուածը լայն տեսակ է ունե-  
աց կայսրական հնագիտական ակումբի (շնիւրութեան)  
յիշատակարանից: Մէջ նախ. Հատ. է. էջ 286—289: (от-  
дѣланных отъѣздовъ на „ВАНУСКОЕ ВОСТОЧНО. ОУЧЕБ. ПОСРЕ-  
ДСТВО. АРХЕОЛОГ. ОБЩ.“ ТОМА V, стр. 286—289.) Թարգմա-  
նութիւնը հոգացած է Պր. Յ. Մ.: ԵՄԻ:

<sup>2</sup> Ռիւք անգամ Հայոց անուանական հիմնից վրայ  
խօսելի, այս երեւութի վրայ մանրամասն եմ կանգ առ-  
նելու:

<sup>3</sup> Մ. Սեփեան, Գաւթի Ի. Մեծի, Երւսի, 1889, էջ  
11, եւ շատ տեղ:

<sup>4</sup> Այս բացատրութեամբ, որը Պր. Միւրքեր (Armenia-  
naca V, p. 16) տե-ի համար առաջ է բերում, չի կարելի  
տէլ բառը մեկնել, որո մերծած (նշն տեղը) ստուգարա-  
նութիւնը այն անպատահելիութիւնն ունի, որ նա նշնա-  
նութեամբ էր այս երկու բաղադրեալ բառերի առաջին մասը —  
տե-ը: Անկասկած պ. Մ. Պիւնի իշխան հնգուս վանք  
(Արարած Մեծի ընդհանուր պատմութիւնը, Թարգմ. Եւ-  
նոյ. 129) փոխելով տե-ը — հառաւ, որտէ՛ր բառի հիման  
վրայ տե՛լ վանկին փխ նշանակութիւնը տեղը:

<sup>5</sup> Եւր. ի սոցնակն է. [գե]տե + եղեղ բաղապէս կը  
նշանակէ Եւր-ը — լեռնից:

Այժմ դառնանք Հայոց հեղինակներին եւ  
տեսները նրանք ինչ են ասում -եղան-ների մա-  
սին: Հասկանալի է որ եւս գիմելու եմ ամենահին,  
այն է՝ հինգերորդ դարու հեղինակներին: Այդ  
տեղ նկատելի է որ այդ բառը գործ են դնում  
շատ յաճախ, թէ եւ ոչ բացառապէս, այն պատ-  
մարանները, որ նկարագրում են զարսկական  
կեանքի հետ միացած հայկական կեանքի դեպ-  
քերը, այն է՝ Սասանաց շրջանի հայա-պարսկա-  
կան յարաբերութիւնները. օրինակ Եղիշէն եւ  
Ղազար Գարպեցին, յետոյ Մովսէս Խորենացին  
իւր պատմութեան որոշ տեղերում եւ աւելի ուշ  
Սեբեոսը. եւն:

Ղազար Գարպեցց պատմութիւնից իմա-  
նում ենք (Ղազարայ Գարպեցց պատմութիւն  
Հայոց եւն. Վենետիկ 1873), որ Ղարազավաւը  
Սիւնիքի սեպուհ էր (էջ 116.) որ Հմայեակը՝  
Ղարդան զօրավարի եղբայրը՝ սեպուհ էր, (էջ  
184.) որ ինքը Ղարդան Մամիկոնեանը մեծ սե-  
պուհ էր, (էջ 148—149) եւն: Յետոյ նոյն պատ-  
մագրի մօտ կարգում ենք (էջ 126.) որ Յազ-  
կերտի յայտնի նամակի պատասխանը գրեցին  
աւագ տանուտէրները՝ աւագ սեպուհների եւ  
հոգեւորական դասի հետ միասին. նմանապէս  
(էջ 132) Յազկերտը հրամայում է հրովարտակ  
պատրաստել երեք երկիրներին՝ Հայոց, Ղրաց  
եւ Աղուանից տանուտէրներին՝ եւ աւագ սեպուհ-  
ների անուամբ. երբ (էջ 135) Պարսից արքայի  
դուռը հասան Հայոց, Ղրաց եւ Աղուանից գեւ-  
պանները, այն ժամանակ Յազկերտը առաջ գի-  
նում է Հայոց տանուտէրներին եւ սեպուհնե-  
րին: Ցանկաւորներին փոխարին սեպուհների հետ  
միասին յիշատակուում են երբեմն նախարարները  
(էջ 149), կամ թէ սեպուհները ներկայանում  
են հոգեւորական դասի հետ միասին իբրեւ միակ  
ներկայացուցիչներ աղետական դասի, (ազատը,  
ազատները), (էջ 168.) բայց ամէնից շատ նրանք  
առաջ են գալիս այնտեղ որտեղ տանուտէրները:  
Յիշենք նոյն պատմագրի մի քանի ուրիշ օրինակ-  
ներն էլ. (էջ 151.) Հայոց զօրավար Ղարդանին  
են դառնում երեք երկիրներին՝ Հայոց, Ղրաց եւ  
Աղուանից տանուտէրները եւ սեպուհները. (էջ  
154) երբ գետպանները առ երեսու Պարսից կրօնը  
դաւանելու կամք յայտնեցին, այն ժամանակ  
Յազկերտը հրամայում է երեք երկիրներին՝ Հայոց,  
Ղրաց եւ Աղուանից տանուտէրներին եւ սեպուհ-  
ներին արքայապան շորեհ հոգցնել: Սեպուհների  
տանուտէրներին հետ միասին առաջ են գալիս  
էլի հետեւեալ էջերում՝ 156, 166, 175, 177,  
178, 181, 185, 186 եւն:

